

Sloboda u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora Mihajloviča Dostojevskog

Velagić, Emina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:357056>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Emina Velagić

**Sloboda u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora
Mihajloviča Dostojevskog**

Završni rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Sloboda u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora Mihajloviča Dostojevskog

Završni rad

Student/ica:

Emina Velagić

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Ante Periša

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Emina Velagić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Sloboda u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora Mihajloviča Dostojevskog** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2024.

SAŽETAK

Sloboda u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora Mihajloviča Dostojevskog

Cilj je ovoga završnog rada prikaz slobode u romanu „Braća Karamazovi“ Fjodora Mihajloviča Dostojevskog. Na početku je riječ o samom autoru koji je jedan od najvećih svjetskih pisaca svih vremena i njegovu stvaralaštvu. Kroz prikaz slobode istražuje se kako pojedini filozofi poimaju slobodu, ali i kako je sloboda za Dostojevskog središnja tema koja je povezana s temom o zlu. Za dobro i zlo smatra se da su djeca slobode, čovjek je slobodan da se opredijeli za određeni izbor. Kada ne bi bilo izbora, ne bi bilo ni slobode. Sloboda može biti negativna i pozitivna. Ako se sloboda doživljava kao teret, obveza, nemogućnost da se nosimo s našim izborima, onda je sloboda negativna. S druge strane, pozitivna sloboda je svjesno prihvaćanje svojih izbora i odluka, takva sloboda je usmjerena prema određenim vrijednostima, u sebi uključuje poznavanje dobra. Ivan Karamazov predstavnik je negativne strane slobode jer ga takva sloboda vodi u zlo i zločin. Njegov brat, Aljoša Karamazov, svjestan je činjenice da je sloboda nužna za dostojanstvo čovjeka te postupa u skladu s tim, usmjeren je prema vrijednostima koje vode u dobro. Upravo kroz razgovor njih dvojice koji predstavljaju suprotnosti, pokreće se tema o patnjama, slobodi i Bogu.

ključne riječi: Fjodor Mihajlovič Dostojevski, „Braća Karamazovi“, sloboda, zlo, Ivan Karamazov, Aljoša Karamazov, inkvizitor, Bog

SUMMARY

Freedom in the novel *The Brothers Karamazov* by Fyodor Mikhailovich Dostoevsky

The aim of this thesis is to present the concept of freedom in the novel *The Brothers Karamazov* by Fyodor Mikhailovich Dostoevsky. First, the discussion focuses on the author himself, one of the greatest writers of all time, and his body of work. Through the portrayal of freedom, it is explored how certain philosophers perceive freedom, and how for Dostoevsky, freedom is a central theme closely tied to the theme of evil. Good and evil are considered to be the offspring of freedom, as people are free to make their own choices. Without choice, there would be no freedom. Freedom can be seen as negative and positive. Freedom understood as a burden, obligation, the inability to deal with our choices, represents the negative concept of freedom. On the other hand, the positive concept of freedom is the conscious acceptance of one's choices and decisions. This type of freedom is directed towards certain values and includes the knowledge of good. Ivan Karamazov can be considered a representative of the negative view of freedom, as this kind of freedom leads him to evil and crime. His brother, Alyosha Karamazov, is aware that freedom is necessary for human dignity and acts accordingly, directing himself toward values that lead to good. It is through the conversation between these two, who represent opposites, that the topic of suffering, freedom, and God are brought into discussion.

keywords: Fyodor Mikhailovich Dostoevsky, *The Brothers Karamazov*, freedom, evil, Ivan Karamazov, Alyosha Karamazov, the inquisitor, God

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI – ISPREPLETENOST ŽIVOTA I DJELA	2
3. SLOBODA	5
4. ZLO	7
5. LEGENDA O VELIKOM INKVIZITORU	9
6. ANALIZA LEGENDE	13
7. SLOBODA KAO TERET	16
8. SLOBODA KAO OSLOBOĐENJE	18
9. ZAKLJUČAK.....	20
10. LITERATURA	21

1. UVOD

Kada je riječ o stvaralaštvu jednoga od najvećih svjetskih pisaca, Fjodora Mihajloviča Dostojevskog, njegov posljednji roman „Braća Karamazovi” zauzima prvo mjesto i opsegom i značenjem. To djelo nije samo vrhunski dometa autorova opusa nego i ruske književnosti u cjelini, a prema mnogim kritičarima roman je jedno od najvećih i najznačajnijih djela svih vremena. Pisac stvara u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća u epohi realizma, ali zbog tehnike struje svijesti koju je razvio smatramo ga začetnikom modernog i psihološkog romana. Dostojevski je sam za sebe govorio da je loš u filozofiji, ali ne i u ljubavi prema njoj. To znači da mu akademska filozofija nije išla, nego je on sam pronalazio vlastite puteve filozofije. U njegovim djelima glavne su teme one filozofske naravi. Teme o dobru i zlu, moralu, društvu, ljubavi, smislu života i vjeri samo su neke od filozofskih tema koje prožimaju njegove romane. Ipak, Dostojevski je pokazao poseban interes za jednu od najznačajnijih tema u povijesti filozofije, a to je sloboda koja doseže svoj vrhunac upravo u njegovom posljednjem romanu. Velikoga pisca zanima čovjek koji je izabrao slobodu i autor ispituje njegovu sudbinu u slobodi, otkriva posljedice slobode. U spomenutom romanu u središtu je obitelj Karamazov, otac Fjodor Pavlovič Karamazov i njegova četiri sina. Svi sinovi su različitih karaktera u romanu, a među njima se ističe lik Ivana Karamazova koji pokreće temu o slobodi, patnji i o Bogu. Poglavlja „Pobuna” i „Veliki inkvizitor” predstavljaju vrhunac romana, a prema mišljenju nekih i vrhunac samog stvaralaštva Dostojevskog. U tim poglavljima sloboda se promatra u negativnom kontekstu kao i religija koja ograničava slobodu ljudima. U radu će se prikazati na koji je način sloboda negativno shvaćena, ali i drugi vid slobode gdje je ona pozitivna i nužna za ljudsko dostojanstvo.

2. FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI – ISPREPLETENOST ŽIVOTA I DJELA

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (30. listopada 1821. – 28. siječnja 1881.) cijeli je život pokazivao nezavisnost u uvjerenjima i držanju, upornost u obrani svojih uvjerenja i želju za slobodom (usp. Loski, 1982: 11). Potkraj sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća Dostojevski je već pri kraju svog životnog puta. Moglo bi se reći da je u godinama kada umjetnik najbolje stvara. To posljednje razdoblje njegova života najplodnije je i najzrelije, a „Braća Karamazovi“, njegov posljednji roman koji je pisao nekako grčevito i užurbano, baš kao da predosjećajući smrt, dostojna je kruna njegova cijelog književnog opusa (usp. Crnković, 2016: 549). Iako je bio bolestan, veliki je pisac živio razmjerno mirno i zadovoljno u tim godinama. Napokon je počeo stjecati službena priznanja za svoj rad: godine 1877. izabran je za dopisnoga člana ruske Akademije znanosti, 1879. za člana počasnog odbora Međunarodnog saveza književnika u Londonu, a u lipnju 1880. povodom otkrivanja spomenika Puškinu u Moskvi održao je čuveni govor koji je izazvao pravu buru oduševljenja. Slava mu sve više raste, a u isto vrijeme popravljaju mu se materijalne prilike. Osobito je sretan u obiteljskom životu, voli svoju djecu i ženu Anu Grigorjevnu kojoj posvećuje „Braću Karamazove“. Obiteljsku sreću narušava smrt trogodišnjeg sina Aljoše, 1878. godine. Grossman (1959: 304) ističe da je Dostojevski po prvi put formulirao zakon svoga eposa koji je uvijek izgrađen na točnim podacima, tj. na događajima iz života. Tako je Dostojevskom kao osnovni motiv za „Braću Karamazove“ poslužio istiniti slučaj koji je opisao još u „Zapisima iz Mrtvog doma“. Na samom početku te knjige pojavljuje se bivši potporučnik Iljinski iz Tobolska koji je bio osuđen na dvadeset godina robije zbog ubojstva oca. Pisac je doznao od sugrađanina Iljinskoga da je on živio raskalašeno, da je bio zadužen i da je ubio oca radi nasljedstva, iako sam Iljinski nikada nije priznao da je počinio taj zločin, „činjenice su bile očite da čovjek nije mogao da im ne povjeruje“ (usp. Crnković, 2016: 550). Netko je iz Tobolska, pročitavši prvo poglavlje „Zapisa iz Mrtvog doma“, javio autoru da je dokazana nevinost Iljinskoga te da je pušten na slobodu. Dostojevski je odmah u sedmom poglavlju drugoga dijela „Zapisa“ saopćio svojim čitateljima da je, prema pouzdanim obavijestima koje je dobio, ocubojujica, kojeg je opisao u prvom poglavlju, deset godina uzalud patio na robiji te da ga je sud službeno proglasio nedužnim. Na temelju vjerodostojnih podataka može se zaključiti da je staroga Iljinskoga ubio mlađi sin koji je vješto podmetnuo dokaze protiv

starijeg brata. Tek dvanaest godina nakon izvršenja zločina, mlađi brat, ne mogavši više podnositi grižnju savjesti, odlučio je priznati svoju krivnju i tako osloboditi nedužnog brata. Pravi je ubojica osuđen na robiju, a nedužni je Iljinski oslobođen. Također, stvarajući lik Fjodora Karamazova, Dostojevski uporište pronalazi u škrtosti vlastitoga oca koja je njemu i njegovu bratu nanijela mnogo patnje (usp. Crnković, 2016: 560). Dostojevski je roman kanio podijeliti u tri dijela, ali je potkraj godine 1879., s obzirom na to da je drugi dio ispao mnogo veći nego što je bilo predviđeno, odlučio da ga podijeli u četiri dijela, a svaki dio u tri knjige. Tako je roman na kraju sadržavao predgovor, dvanaest knjiga i epilog. Pisac je vodio mnogo računa o kompozicijskoj ravnoteži svoga djela te se trudio da svaki dio obuhvaća podjednak broj tiskanih araka. Dostojevski je posljednje stranice svoga romana poslao uredništvu 8. studenoga 1880., roman je pisao tri godine, a objavljivao dvije. Roman je kao posebna knjiga izašao već na početku prosinca iste godine te je postigao veliki uspjeh. Nažalost, pisac se nije dugo radovao tom uspjehu jer je umro 28. siječnja 1881. Kompleksnost romana „Braća Karamazovi” dolazi do izražaja već pri pokušaju da mu se odredi žanr. Roman se najčešće određuje kao filozofsko-psihološki, ali on u bitnome smislu uključuje elemente obiteljskoga i kriminalističkoga romana (sukob očeva i djece rezultira ubojstvom oca i to je ubojstvo glavni pokretač radnje) te romana-disputa (s paletom oštih filozofskih, teoloških, ideoloških i političkih suprotnosti) (usp. Užarević, 2021: 161). 1839. godine ubijen je otac Dostojevskog. Najvjerojatnije veliki pisac nije znao sve pojedinosti o životu svoga oca na selu, ali sama činjenica da su ga ubili seljaci duboko ga je potresla. U pismu koje je pisao bratu Mihailu Dostojevski navodi: „Sada sve češće gledam na sve oko sebe s potpunom ravnodušnošću. Ali, zato je i moje buđenje mnogo snažnije i uzbudljivije. Moj jedini cilj je – biti na slobodi. (...) Ja vjerujem u sebe. Čovjek je tajna. Tu tajnu treba odgonetnuti i ako je budeš odgonetao čitavog života, nemoj reći da si izgubio vrijeme; mene zanima ta tajna jer hoću da budem čovjek.” (Loski, 1982: 46). Iz navedenog vidljivo je da je Dostojevski zaokupljen čovjekom i njegovom sudbinom. Čovjek za njega nije pojava iz svijeta prirode, pojava u nizu drugih, za njega je čovjek mikrokozmos, centar bića, sunce oko koga se sve kreće. U čovjeku je zagonetka svijeta i života. Riješiti problem čovjeka za njega je značilo riješiti problem Boga (usp. Berđajev, 1982: 261). Cjelokupno stvaralaštvo Dostojevskog jest obrana i isticanje čovjeka. U onom posljednjem čovjeku, u najstrašnijem čovjekovu padu, sačuvan je lik božji. Dostojevski je propovijedao put patnje za čovjeka jer se u centru njegova antropološkog saznanja nalazila ideja slobode. Bez slobode nema čovjeka. I cjelokupnu svoju

dijalektiku o čovjeku i njegovoj sudbini Dostojevski zasniva kao dijalektiku o sudbini slobode. Da bi se do kraja shvatilo sve što je Dostojevski otkrio o čovjeku, treba pogledati njegova istraživanja o slobodi i zlu (usp. Berđajev, 1982: 276).

3. SLOBODA

Kada se postavi teza da sloboda volje pripada bitno čovjeku, onda se sadržaj toga pojma može opisati kao principijelna sposobnost odlučivanja sama sebe za neki određeni čin ili propust, odnosno za ovaj ili onaj čin. Čin treba shvatiti široko jer se ne radi samo o djelu ili radnji nego npr. i o mirovanju, obećanju, mišljenju, dopuštenju i sl. Činu pripada, za razliku od pukog spontanog kretanja tijela, predodžba i shvaćanje onoga što se čini (usp. Haeffner, 2003: 166). Egzistencijalisti slobodu postavljaju za središnju oznaku čovjekova bitka. Po tomu čovjek nije samo slobodan odlučiti se za nešto pojedinačno, nego svojom slobodom ujedno i stvara (oblikuje) samoga sebe. Sartre (1964: 37) navodi kako „sloboda ni u kakvoj konkretnoj prilici ne može imati drugi cilj nego da sama sebe hoće, ako je čovjek jednom priznao da u napuštenosti sam postavlja vrijednosti, on može htjeti samo jedno; slobodu kao temelj sviju vrijednosti”. To ne znači da je on apstraktno biće. Time se jednostavno hoće reći da postupci poštenih ljudi imaju kao posljednje značenje potragu za slobodom kao takvom. Želeći slobodu, mi otkrivamo da ona međusobno zavisi od naše slobode i slobode drugih. Ako na slobodu gledamo kao na definiciju čovjeka zaključit ćemo da ona ne ovisi o drugom, ali kada postoji angažiranje, dužni smo željeti i svoju slobodu i slobodu drugih jer svoju slobodu možemo uzeti kao cilj jedino ako uzmemo kao cilj i slobodu drugih (Sartre, 1964: 38).

Tema o čovjeku i njegovoj sudbini za Dostojevskog je prije svega tema o slobodi. Čovjekova sudbina određena je njegovom slobodom. Dostojevski istražuje sudbinu čovjeka koji je izabrao slobodu. Čovjek započinje time što pobunjenički ističe svoju slobodu i uz to čovjek traži i onu krajnju, graničnu slobodu. Postoje dvije slobode: prva (prvobitna) sloboda i posljednja (konačna) sloboda. Između tih sloboda vodi čovjekov put podvojenosti koji je ispunjen mukama i patnjama. Kada kažemo da se čovjek treba osloboditi nižih stanja čovjekova duha, strasti, kada kažemo da ne treba biti rob samoga sebe i svijeta koji ga okružuje, mi mislimo na ovu drugu, konačnu slobodu. Dostojanstvo čovjeka pretpostavlja priznavanje dviju sloboda: slobode dobra i zla, i slobode u dobru, slobode u izabiranju istine i slobode u istini (usp. Berđajev, 1982: 277-278). Drugim riječima: sloboda izbora (između dobra i zla) i sloboda u dobrom (u Kristu). Prva je sloboda formalna sloboda, a druga sadržajna. Sloboda u Kristu pretpostavlja i slobodu odbacivanja Krista, to je paradoks slobode. Grijeh je jedna od mogućnosti slobode, to jest

slobodan izbor, ali pogrešno učinjen. Čovjek se slobodom svoje volje opredjeljuje za izbor, ako nema izbora nema ni slobode. „Čovjek je slobodan da izabere dobro i da postane apsolutno slobodan, ili da izabere zlo i izgubi slobodu te postane rob.“ (Stojanov, 2010: 203). Augustin u svom djelu o slobodi (1998: 212) navodi kako se ne može pravo djelovati nego po slobodnom odlučivanju volje te nam je Bog upravo zato dao slobodnu volju. Volja postiže prva i velika čovjekova dobra, iako je ona srednje dobro. Kada slobodna volja griješi, to znači da se odvratila od vrijednosti dobra i okrenula prema nižem dobru. Za taj pokret Augustin navodi (1998: 220) da je zao makar je volja slobodna i da on nije od Boga, jer je to kretnja koja je rezultat zla, a svako je zlo ni iz čega i ne ovisi o Bogu. Sloboda ima svoju vlastitu prirodu, ona je sloboda, a ne dobro. Tragediju slobode Dostojevski je spoznao do dna: dobro ne može biti nametnuto, ne možemo nekoga prisiliti na dobro. Sloboda dobra podrazumijeva i slobodu za zlo. Sloboda zla vodi k uništenju same slobode jer uvodi zlo. S druge strane, odricanje slobode zla i isključiva afirmacija slobode dobra vodi prema poricanju slobode (usp. Berđajev, 1982: 279). Dostojevski začinje nešto što se zove karamazovska sloboda ili sloboda kao slika volje za moć. Tamo gdje nalazimo slobodu, nalazimo ne samo pobunu protiv sudbine i ideje, nego i strašne slike destrukcije (usp. Armanini, 2003: 90).

4. ZLO

Ljudsko promišljanje postavilo je problem zla pred Bogom prema tri temeljne forme: jedna po kojoj Bog ne može spriječiti zlo jer je dobar, ali slab, ne svemoguć, nego u postojanju u supripadnosti sa svijetom i čovjekom; druga po kojoj Bog u sebi ugošćuje mračnost i trag zla, te treća po kojoj Bog dopušta zlo koje se po sebi rađa samo iz čina konačne slobode (usp. Possenti, 1995: 120). S temom o slobodi kod Dostojevskog povezana je tema o zlu i zločinu. I dobro i zlo djeca su slobode, tako da je zlo neobjašnjivo bez slobode, ono se pojavljuje na putevima slobode. Bez slobode za zlo bi bio odgovoran Bog. Sloboda je iracionalna i zato ona može stvoriti i dobro i zlo. Kada bismo odbacili slobodu, samo zbog toga što ona rađa zlo, stvorili bismo opet nešto loše. Put slobode može voditi u samovolju koja vodi u zločin. Prema Berđajevu (1982: 292) „zlo se nalazi u dubini ljudske prirode, u njenoj iracionalnoj slobodi, u njenu odvajanju od božanske prirode i ono ima svoje unutrašnje porijeklo.” Zlo je znak da u čovjeku postoji duhovna dubina i u vezi je s osobom, jer samo osoba može činiti zlo i odgovarati za njega. Bezlična sila ne može biti odgovorna za zlo niti može biti izvorom zla (usp. Berđajev, 1982: 292). Zbog pojave zla nameće se činjenica da Bog ne postoji jer kada bi on postojao ne bi dopustio zlo. I upravo proispitivanje Boga i njegove uloge u zlu vidljivo je u dijalogu Ivana i Aljoše. Ivan govori bratu da on ne odbacuje svijet, ali ga ni ne prihvaća: „E, zamisli onda da ja u krajnjoj liniji taj svijet Božji ne priznajem, iako znam da postoji, ali nikako ga ne prihvaćam.” (Dostojevski, 2016: 287). Ivan ne negira svojega tvorca, on ga priznaje, ali ustaje protiv Njega. Negira Njegovo djelo, a s njim i samoga sebe (usp. Rozanov, 1982: 266). Izvor zla nalazi se u nedostatku ljubavi, bića se međusobno otuđuju, nastaje mržnja i prijezir, umjesto punog i sretnog života čovjek zakoračuje u svijet nesavršenstva i patnje. Patnja je zlo koje je čovjek zaslužio, ali ona čisti čovjekovu dušu (usp. Lolski, 1982: 136). Čovjek kao slobodno biće odgovoran je za zlo, a zlo mora biti razotkriveno u svojoj niskosti. Zlo je čovjekov tragičan put, ali je i iskustvo koje obogaćuje čovjeka. Kod Dostojevskog postoji i druga strana odnosa prema zlu, a to je imanentno shvaćanje zla. Imanentno iskustvo zla pomaže čovjeku da sagori zlo i da se probije prema svjetlosti. Treba biti oprezan jer je takva istina moguća samo za one koji su istinski slobodni. Dostojevskog je potrebno čitati u atmosferi duhovne slobode jer on ne kažnjava zlo izvana, kazna je unutrašnje naravi. Svaka kazna izvana je samo odraz unutrašnje. Grižnja savjesti veća je kazna od bilo koje kazne državnog zakona. Čovjek pritisnut grižnjom savjesti očekuje kaznu kao olakšanje svojih

patnji (usp. Berđajev, 1982: 293). Krivnja Ivana Karamazova jest opsjednutost zlom koje nadolazi iz države i slobode. On slobodu ne iskušava neposredno kao Aljoša, nego radikalno misli ono što izmiče svakom esencijalnom promišljanju. Stoga on mora skrenuti u ludilo ili zločin (usp. Armanini, 2003: 28).

5. LEGENDA O VELIKOM INKVIZITORU

Legenda predstavlja jednu ubačenu epizodu u samom romanu, ali je njena veza s fabulom romana tako slaba da se ta epizoda može razmatrati kao zasebno djelo. Umjesto vanjske veze između romana i legende postoji unutarnja jer upravo legenda predstavlja srž čitavog djela, u njoj je prekrivena zavjetna piščeva misao (usp. Rozanov, 1982: 219). Kada je Dostojevski pisao petu knjigu, „Pro i contra”, u kojoj se nalaze poznata poglavlja „Pobuna” i „Veliki inkvizitor”, napisao je uredništvu: „Ova peta knjiga, po mome mišljenju, kulminaciona je točka romana pa je moram osobito brižljivo dovršiti. Njena je zamisao, kao što ćete vidjeti iz teksta koji Vam šaljem, prikaz krajnjeg bogohuljenja i klica ideje o propadanju našeg doba u Rusiji, među mladeži koja je otrgnuta od stvarnosti, a u isti mah kanim pobiti bogohuljenje i anarhizam posljednjim riječima starca Zosime na samrti, jedne osobe iz romana.” (Crnković, 2016: 555). U ovome radu najprije će se prikazati „krajnje bogohuljenje” o kojem pisac govori pa onda i način pobijanja tog bogohuljenja kroz riječi starca Zosime. Težište romana nalazi se u poglavljima „Pobuna” i „Veliki inkvizitor” gdje se kroz razgovor dvojice braće iznose misli „o povijesti življenja čovjeka na zemlji i njegovoj patnji, o slobodi i vjeri, vlasti i tajni, o autoritetu i moralu, te o samoj čovjekovoj prirodi” (Pobrić, 2020: 39). U kutu male krčme po prvi put se zbližavaju dva brata: Aljoša, sanjar i religiozni mladić, i Ivan, stariji od njega po godinama i iskustvu. Od četiri brata samo su njih dvojica braća i po majci, dok su im Dmitrije i Smerdjakov bili braća samo po ocu. Prošla su četiri mjeseca od njihova zadnjeg susreta. Ivan govori bratu da je htio govoriti o patnji čovječanstva, ali bit će bolje ako se zaustavi samo na patnji djece. Dostojevski je bio čovjek koji je vidio puno zla u životu. Osjetljiv prema patnjama uopće, on je posebno patio zbog djece i svega što se događalo s njima. Pratio je sudske procese koji su vođeni protiv roditelja zbog zlostavljanja vlastite djece gdje je također pronašao materijala za pobunu Ivana Karamazova protiv svijeta u kojem su moguće takve patnje nevine djece (usp. Loski, 1982: 15). Ivan govori bratu da on voli djecu i da će i sam Aljoša shvatiti zašto želi o njima govoriti: „Drugo, o odraslima neću govoriti još i zato što su oni ne samo odvratni i ne zavrijeđuju ljubav, nego i zato što je posrijedi odmazda: pojeli su jabuku, spoznali dobro i zlo i postali „poput bogova”? I dalje jedu jabuku. A djeca nisu ništa pojela i zasad još nisu ni za šta kriva. (...) Ako i oni strašno pate na zemlji, onda je to zbog njihovih otaca, kažnjeni su zbog otaca koji su pojeli

jabuku – ali to je prosudba s drugog svijeta koja je ljudskom srcu ovdje na zemji nepojmljiva. Ne smiju nevini patiti za druge, i to još takvi nevini!” (Dostojevski, 2016: 290).

Nakon razgovora o patnjama djece Ivan predloži bratu da mu ispriča jednu legendu koja se iskristalizirala u njegovu umu prilikom razmišljanja o svim tim pitanjima: „Moja ti se priča zove Veliki inkvizitor i besmislena je, ali ti je ipak želim ispričovjediti.” (Dostojevski, 2016: 300). Ivan priču prenosi u 16. stoljeće koje je bilo epoha miješanja i borbe različitih elemenata europske civilizacije, prvih putovanja u tek otkrivenu Ameriku i religioznih ratova (usp. Rozanov, 1982: 283). Tada se pojavljuje On koji u priči ništa ne govori, nego se samo pojavljuje i prolazi. Čovječanstvo Ga čeka, obećao je da će se vratiti i osnovati kraljevstvo svoje. Ivan napominje da se radnja zbiva u Španjolskoj, u Sevilji, u najstrašnije doba inkvizicije, a On je poželio da se bar na čas pojavi u puku. I pojavio se: „Pojavio se tiho, neopazice, ali gle čuda – svi su Ga prepoznali. (...) Puk neodoljivo hrli do Njega, okružuje Ga, jati se oko Njega, ide za Njim.“ (Dostojevski, 2016: 304). Narod plače i ljubi zemlju po kojoj on hoda. On se zaustavlja u porti seviljske katedrale baš u trenutku kada u hram unose dječji bijeli kovčeg u kojem je sedmogodišnja djevojčica, jedina kći istaknutog građanina, koja mrtva leži u cvijeću. Majka umrlog djeteta Mu pada pod noge i kliče: „Ako si to doista Ti, uskrisi mi dijete!” (Dostojevski, 2016: 304). On gleda sa sućuti i tiho govori: „*Talita kum!*” i djevojka ustade. Baš u tom trenutku pored katedrale prolazi devedesetogodišnji starac, ispijenog lica, kardinal rimske crkve, Veliki inkvizitor. Promatra događanja i pogled mu se smračuje. Tada upire prstom i zapovijedi stražarima da Ga uhite: „I gle, tolika je moć njegova, tolika je puk već naviknut, pokoran, prestravljen i poslušan da se svjetina smjesta sklanja u stranu pred stražarima, koja Ga usred grobnog muka, što je odjednom zavladao, hvataju i odvođe.” (Dostojevski, 2016: 305). Došla je noć i inkvizitor posjećuje zatvorenika. Prilazi Mu i pita: „Jesi li to Ti? Ti? – Ali ne dobivši odgovora brzo nadodaje: Ne odgovaraj, šuti!” (...) Zašto si nam došao smetati?” (Dostojevski, 2016: 305). Inkvizitor mu prijeteći da će ga sutra osuditi i spaliti na lomači. Govori kako je Njemu i prije tisuću i pol godina bilo najviše stalo do ljudske slobode, a sad su ljudi više nego ikada potpuno slobodni i sami su donijeli tu slobodu. Inkvizitor pripisuje tu zaslugu sebi i svojim što su napokon stali na kraj slobodi da bi usrećili ljude. Nadalje, inkvizitor zamjera Njemu jer nije ovladao ljudskom slobodom: „Umjesto da ovladaš ljudskom slobodom, uvećao si je i zauvijek opteretio njezinim mukama čovjekovo duševno carstvo.” (Dostojevski, 2016: 311). Kamenje u

pustinji mogao je pretvoriti u kruh pa bi ljudi pohrlili za Njim, ali On nije htio čovjeku oduzeti slobodu jer kakva je to Sloboda ako je poslušnost kupljena kruhom? Mišljenje inkvizitora je da čovjek više voli mir i smrt, nego slobodu izbora u poznavanju dobra i zla. Na kraju će ljudi uzviknuti da istina nije u Njemu jer ih je ostavio u pomutnji i mukama. Inkvizitor upozorava Njega i zamjera Mu što nije čovjeka potkupio čudom, nego slobodnom voljom: nisi sišao s križa kada su ti govorili da siđeš pa će ti onda povjerovati, jer nisi htio čovjeka potkupiti čudom, nego slobodnom vjerom (usp. Dostojevski, 2016: 312). Inkvizitor otvoreno govori da Ga ne voli i da ne želi Njegovu ljubav, a sutra će Ga dati spaliti jer im je došao smetati. Ivan je ušutio, a brat mu je pocrvenjeo izjavivši: „Ma to je... besmislica! Tvoja je priča pohvala Isusu, a ne pokuda... kao što si ti želio. I tko će povjerovati ono o slobodi? Zar slobodu zbilja treba tako shvatiti?” (Dostojevski, 2016: 317). Aljoša zaključuje kako Ivan ne vjeruje u Boga te ga upita kako završava ta njegova priča. Ivan nastavlja pripovjedati. Nakon svog govora inkvizitor je ušutio te čekao što će On odgovoriti, ali On je samo šutio te poljubio inkvizitora u njegove beskrve usne, to je bio Njegov odgovor. Starac zadržati te otvara vrata i govori Mu da odlazi i da više nikada ne dolazi. Pušta ga u mračne gradske ulice. Aljoša upita brata hoće li zagušiti dušu u nemoralu, a Ivan mu odgovara da se ne odriče svoje izjave da je sve dopušteno. Ivan govori bratu da je pomislio da na cijelom svijetu ima barem njega, ali sada vidi da ni u njegovu srcu nema mjesta za njega. Ponovno izjavljuje da se neće odreći forme „sve je dopušteno” te upita Aljošu hoće li se on odreći njega. Aljoša mu priđe i bez riječi ga poljubi u usta na što Ivan zaključuje da je u pitanju književna krađa. Zahvali se Aljoši te zaključuje da je vrijeme da pođu.

Bitnu ulogu u romanu ima i monah Zosima kojemu je Aljoša bio privržen. Pred kraj svoga života Dostojevski je mnogim ljudima postao duhovni vođa. Svakodnevno je primao pisma iz svih krajeva Rusije, posjetioci su mu dolazili pitati ga za savjete, pouke i uputstva za napredovanje u životu. Ta njegova djelatnost podsjeća na misiju ruskih „staraca” po manastirima kakav je bio Zosima (usp. Loski, 1982: 21). Naime, starac Zosima iznenada se razbolio, posljednjem njegovu razgovoru prisustvovao je i Aljoša koji je taj razgovor zabilježio po sjećanju nedugo nakon monahove smrti. Pretpostavlja se da je Aljoša u tim rukopisima dodao ponešto i iz prijašnjih razgovora sa Zosimom i tako nadopunio zapise. U poglavlju koje je naslovljeno „Nešto o ruskom monahu i o mogućem značenju njegovu” starac Zosima govori kako je svijet iskrivio svoje vrijednosti, ali i lik božji. Svijet sada ima znanost koja je dostupna

samo osjetilima, a duhovni svijet, koji je uzvišeniji, odbacuje. Zosima govori kako je svijet proglasio slobodu, a u toj slobodi vidimo samo ropstvo, jer svijet govori da zadovoljavamo svoje potrebe i da se ne ustručavamo zadovoljiti ih, štoviše svijet govori „povećajte potrebe“. Ljudi shvaćajući slobodu kao zadovoljavanje i povećanje svojih potreba time izopačuju svoju narav, žive samo da bi zavidjeli jedni drugima i ugađali tijelu. Zosima se pita je li takav čovjek slobodan: „Nije onda čudo što su, umjesto slobode, zapali u ropstvo, a umjesto služenja bratskoj ljubavi i ujedinjenju, zapali su, naprotiv, u otuđenje i osamljenost (...)” (Dostojevski, 2016: 382). Starac smatra da poslušnost, post i molitva, koje svijet ismijava, vode do prave, istinske slobode te da se treba odreći suvišnih potreba, a svoju sebičnu i oholu volju obuzdavati pokornošću. Tako ćemo, uz pomoć božju, doći do slobode duha, a s njom i do duhovne radosti.

6. ANALIZA LEGENDE

Tragičnu sudbinu slobode pokazuje Dostojevski kroz sudbinu svojih junaka, sloboda prelazi u samovolju, u buntovničku afirmaciju čovjeka. Sloboda kao samovolja uništava sebe, prelazi u svoju suprotnost te razara čovjeka. O tome nam svjedoči sudbina Ivana Karamazova. Njega je uništila sloboda koja je lažno usmjerena (usp. Berđajev, 1982: 283). Ivana Karamazova od svih ideja najviše zanima jedna: ideja slobode, međutim on iskorištava granične situacije ideje slobode, moglo bi se reći da je on opsjednut idejom o apsolutnoj slobodi. Inkvizitor je konzekvencija demonizacije zapadnjačke ideje države. Ivan se suočava s radikalnom idejom slobode te istog trena nailazi na demona koji se naizgled brine o realizaciji ideje slobode kroz praksu moderne države. On jedini uviđa da ideja slobode nema ničeg zajedničkog s idejom moderne države, odnosno on toliko spoznaje laž ideje države da dopušta sebi sumnju u vlastitu istinu. Tek kada je dobio jasnu sliku o ulozi moderne države Ivan Karamazov može napraviti filozofski lik Velikog inkvizitora. Veliki inkvizitor govori da želi ljude učiniti slobodnima, ali sloboda u državi postiže se samo onda kad se podanici odreknu slobode (usp. Armanini, 2003: 16 – 18). Inkvizitor pripisuje sebi zaslugu uništavanje slobode što je ljude učinilo sretnima. On vodi ljude u prividnu slobodu. Njegova se ideja sastoji u oslobađanju čovjeka od njegove slobode. U slobodu spada samoodređenje, a Veliki inkvizitor zna da ništa ne muči ljude kao sloboda odluke. Ljudi se podvrgavaju autoritetu da bi ostvarili sreću (usp. Müller-Lauter, 1986: 49). Inkvizitor je zapravo ispunjen oholim prijezirom prema čovjeku, za njega su ljudi nemoćna, poročna i ništavna stvorenja koja traže slobodu, a sposobna su jedino na pobunu koja nema veze s realnom slobodom. Ljudi nikada neće moći nahraniti sebe. Nikakva nauka im neće dati kruha sve dok budu ostali slobodni. On je smatrao da je Krist nametnuo čovjeku ideal koji nadilazi ljudske snage. Inkvizitor namjerava vladati ljudima tako što će im osigurati kruh i time umiriti savjest, ali on će preuzeti svu vlast i odgovornost u svoje ruke (usp. Loski, 1982: 262).

Likovi Dostojevskog idu putem društveno neophodnog samoizobličavanja, idu do kraja, a njihovo samorazaranje i samouništavanje najvatreniji je protest koji se mogao čuti protiv suvremenog uređenja života (usp. Đerđ, 1959: 186). Ivan je slika demona destrukcije, njegove zle ideje su samovolja i pobuna: „Drama Ivana Karamazova nije u tome što on ima volju, jer volju ili namjeru ima i Aljoša, nego je u demonskoj pretjeranosti, što znači u naglašavanju uloge

volje za moć, onako kao što je volja nekog tiranina uvod u njegov pad.” (Armanini, 2003: 44). Samovolja i pobuna Ivana Karamazova predstavljaju vrhunac gdje se sreće čovjekova sloboda koja nije od milosti. Najveća oholost isticanje je vlastite osobnosti iznad svega i iznad svih. Tako ohol čovjek smatra da njegova volja mora vladati nad svim, sve je uvjetovano njegovom voljom i ne postoji objektivno samo po sebi. Oholost Ivana Karamazova često se ističe u romanu. Ta je crta osnova njegove težnje za samostalnošću i primjećuje se u njegovom suđenju o ljudima „s visine” kao i u prezrivom odnosu prema ljudima koje osuđuje. On je sebi udijelio pravo da sudi tko ne zaslužuje živjeti (usp. Loski, 1982: 183). Dostojevski je istaknuo da sloboda kao samovolja i ljudska afirmacija mora dovesti do odricanja ne samo od Boga, svijeta i čovjeka, nego i od sama sebe. Inkvizitor prebacuje Njemu da se nije poslužio čudom kako bi obvezao ljude. Čudo je oblik autoriteta, prisile i nasilja te je zato On čudo odlučno odbacio jer vjera utemeljena na autoritetu, odnosno na čudu nije vjera (Pirjevec, 2003: 63). Čudotvorna moć, poput moći pretvorbe kamena u kruh, povezana je s tajnom i autoritetom, pa tko njom rasplolaže, ljudi mu se pokoravaju jer ljudi traže kome se pokloniti i kome predati savjest. Dostojevski u romanu jasno pokazuje kako Veliki inkvizitor stoji na strani sotone, te kako je mišljenje Ivana, da bi čovjekova sreća u okviru ovozemaljskog života bila osvariva kao zadovoljenje potreba, velika zabluda. Time ne samo što nije moguće ostvariti mir i zadovoljstvo u čovjeku, nego se na taj način srozava čovjekovo dostojanstvo i on se pretvara u roba (usp. Jarak, 1999: 135).

Sumnja u Boga proizlazi iz postojanja zla u svijetu što je središnja tema stvaralaštva Dostojevskoga. Ako je svijet savršeno dobar i blag, Bog nije potreban. Kroz slobodu čovjekova duha dokazuje se postojanje Boga (usp. Berđajev, 1982: 289). Kada je svijet karamazovski (nered u idejama, emocijama, odnosima), onda temeljne regulativne ideje pokazuju nemoć, a ideja zakona postaje nemoćna ili utopijska iz čega slijedi da jedina ideja koja može nastati jest ideja o neredu, a jedini zakon postaje zakon zločinačke slobode. Ivan dolazi do dna slobode, on je ubojica svog oca u mislima, ipak ne ubija on oca nego Smerdjakov, kao oca žudnje (Armanini, 2003: 66). Slično mišljenje ima i Peternu (1990: 647) koji navodi da svi redom otkrivaju bit Karamazovih u njihovoj problematičnoj dvostrukoj prirodi. S obzirom na to da su to izrazite i snažne prirode, njihova untrašnja podvojenost obično završava u krajnjim, opasnim i tragičnim situacijama. Takva je duhovna shema Karamazovih i iz nje proizlaze lica koja su negdje na dnu sva spojena zajedničkom psihološkom osnovom. Onaj tko dolazi iz te karamazovske osnove je

čovjek ponora, obilježen paklom i nebom ljudske egzistencije. Isto navodi i sam Ivan Karamazov: „Postoji snaga koja će sve izdržati! Karamazovska... snaga karamazovske niskosti. To znači zaglibiti u razvrat, zagušiti dušu u nemoralu.” (Dostojevski, 2016: 321).

7. SLOBODA KAO TERET

„Zar si zaboravio da čovjek više voli mir, pa čak i smrt, nego slobodu izbora u poznavanju dobra i zla? Za čovjeka nema ničeg primamljivijeg od slobode njegove savjesti, ali nema ni ničeg mučnijeg.” (Dostojevski, 2016: 311). Ono što su kod Dostojevskog nazivali „žestokost” bilo je vezano za njegov odnos prema slobodi jer on nije htio čovjeka osloboditi patnje po cijenu oduzimanja slobode, nametnuo je čovjeku veliku odgovornost koja i odgovara dostojanstvu slobodnih. Moguće je olakšati čovjekove patnje ako mu se oduzme sloboda, ali Dostojevski ne želi ići tim putem (usp. Berđajev, 1982: 277). Ljudi se najviše boje vlastite slobode. Ni jedan teret za čovjeka nije teži od tereta da u svakom trenutku mora odlučivati sam i po vlastitoj odgovornosti, svjestan da svoje djelovanje ne može prenijeti ni na koga. Zato inkvizitor smatra da nema drugog puta da ljudi na zemlji budu sretni, osim ako se s njih ne skine prokletstvo slobode (usp. Drewermann, 2020: 78). Inkvizitor Njemu zamjera jer nije ovladao ljudskom slobodom, nego ju je i proširio. On je poželio slobodnu ljubav čovjekovu, a to je čovjeku predstavljalo teret, jer je sada morao svojim slobodnim srcem prosuđivati što je dobro, a što loše. Na kraju će čovjek uzviknuti da istina nije u Njemu jer ih nitko nije mogao ostaviti u većoj pomutnji i mukama nego što je On to učinio sam. Sartre (1964: 17) govori o tome da je čovjek osuđen da bude slobodan. Osuđen jer nije sam sebe stvorio, a ipak slobodan, jer je bačen u svijet te je odgovoran za sve što čini. Dostojevski je smatrao, da bi sve bilo dozvoljeno kada Bog ne bi postojao. To je izlazište egzistencijalizma. Čovjek sam sebe stvara (oblikuje). „Sve je dozvoljeno ako bog ne egzistira, i prema tome čovjek je napušten jer ne nalazi ni u sebi ni izvan sebe mogućnost da se osloni.” (Sartre, 1964: 17). Uz napuštenost dolazi i tjeskoba, a tjeskoba vodi u očaj.

Pisac u epizodi o „Velikom inkvizitoru” pokazuje da nema postojanije i mučnije čovjekove želje nego, kad ostane slobodan, da se što prije kome podčini (usp. Pabrić, 2020: 45). Mišljenje Dostojevskog je da se bez slobode grijeha i zla, odnosno bez iskustva slobode, svjetska harmonija ne može prihvatiti. Ako je čovjek tako slobodan, nije li onda dopušten i svaki zločin u ime najviših ciljeva, odnosno u ovom romanu zločin ocubojstva? Treba li čovjek obaviti svoju samovolju? Ivan vjeruje u slobodu, ali ta sloboda završava ubojstvom oca. Kod Dostojevskog junaci koji su zabludjeli na putevima samovolje završavaju tragično. I najčistiji čovjek, kada

odbaci Boga, osuđen je na propast, on gubi svoju slobodu jer je u vlasti duhova čiju prirodu ne poznaje. Kod Fjodora Pavloviča Karamazova srećemo takvo razaranje ličnosti, gdje više ne može biti govora o slobodi. „Tamo gdje kraljuje egoizam, nema istinske slobode.” (Armanini, 2023: 35). Oni koji su krenuli putevima oholosti i samovolje, koji su se okrenuli k slobodi protiv Boga, oni ne mogu sačuvati slobodu. Oni se odriču primarnosti čovjekova duha i svoju slobodu predaju nužnosti i nasilju (usp. Berđajev, 1982: 286). Slično razmišljanje ima i Hegel koji razlikuje slobodu i samovolju. Za njega samovolja znači slijediti nagone i sklonosti te ona ostaje zavisna od prirodnih poriva i izvanjskih utjecaja; upravo po tome nismo istinski slobodni. Sloboda je po svojoj biti razumska i ona se može voditi ispravnim djelovanjem. (usp. Coreth, 1998: 397). U svijetu postoji zlo i patnja jer se u osnovi svijeta nalazi sloboda, a u slobodi je dostojanstvo svijeta i čovjeka. Zlo i patnja mogu se izbjeći samo ako se odrekemo slobode. Tada bi svijet mogao biti savršen i sretan, ali bi bio lišen svog dostojanstva (usp. Berđajev, 1982: 287). Čovjek je slobodno biće koje ima izbor postupiti dobro ili loše, on pati kada skrene s puta dobra i krene putem zla, no nema pravo svaliti krivicu na drugoga, na društveni sistem ili na Boga. Postavlja se pitanje je li Ivan Karamazov svojom opsjednutošću idejom pobune postao rob upravo te ideje? Nije li on slika dobrovoljnog robovanja koje se začinje u odanosti upravo ideji? Sama opsjednutost idejom slobode kao da ukida samu praksu slobode. Njegova spremnost za samožrtvovanje svog bića jednoj ideji koja se, pa bila i ideja o slobodi, počinje širiti kao zaraza koja zahvaća njegovo biće i pretvara ga u biće okruženo jednom idejom (usp. Armanini, 2003: 93).

8. SLOBODA KAO OSLOBOĐENJE

Sloboda je bitan pojam i u evanđeljima, gdje je ona povezana s oslobođenjem, odgovornošću i spasenjem. Oslobođenje o kojemu se govori duhovne je naravi, to je oslobođenje od grijeha (usp. Veljak, 2021: 9). Najznačajniji zastupnik pozitivnog pojma slobode je Immanuel Kant koji definira slobodu kao „neovisnost od kauzalnosti te je poima kao praktičnu slobodu, tj. mogućnost umom obdarenog bića da djeluje neovisno o osjetilnim porivima” (Veljak, 2021: 13). Praktična se sloboda može empirijski dokazati te smo u stanju pomoću uma odlučiti što je ispravno te djelovati u skladu s time. Na taj način kroz djelovanje stječemo iskustvo slobode. Sloboda ovisi o moralnom zakonu koji prepoznajemo pomoću uma te se osjećamo odgovornima za svoja djela (usp. Veljak, 2021: 14). Čovjek ima slobodu i on sam jest sloboda. Sloboda čini čovjeka čovjekom, ona treba biti usmjerena prema vrijednostima, inače će postati kruta potreba pojedinca koja ga vodi u samouništenje. To znači da je slobodu potrebno otvoriti nekoj konkretnoj vrijednosti kako sloboda ne bi postala zatvorena u sebe i postala beživotna vrijednost. Sloboda uvijek u sebi uključuje iskustvo nekog dobra, tj. neke vrijednosti. Do iskustva određenog dobra dolazi ljudska savjest i zato je takav konkretan izbor uvijek moralno-etički čin (usp. Hranić 1998: 367). Dostojevski nije htio ocrniti Crkvu, nego je zagovarao da se odbaci svaki oblik prisile, pogotovo onaj koji se nad čovjekom vrši u ime vjere u Boga. Ostvarenje kršćanskoga ideala u likovima starca Zosime i mladića Aljoše, Dostojevski je smatrao bliskim Kristovoj zamisli. Oni su poput Krista poštovali čovjekovo dostojanstvo i slobodu, a srca su pridobivali jedino ljubavlju koja se za njih beskrajno žrtvuje. Čovjek je izložen zlu, ali čovjek se u svome sučeljavanju sa zlom može obogatiti novim iskustvima. Obogaćuje duhovna snaga koja se u čovjeku budi kako bi prevladala zlo. Zato se čovjek treba suprotstavljati zlu (usp. Jarak, 1999: 137). Dostojevski pruža čovjeku mogućnost da ide putem prihvaćanja istine koja treba osloboditi čovjeka. To je dug put koji je pun iskušenja, iskustva i spoznavanja preko dobra i zla. Ako se čovjeku oduzme Sloboda, taj se put može skratiti ili olakšati. Čovjek je spor na tom putu uzvratanja ljubavi prema Bogu, on prvo mora saznati za razočaranja i neuspjehe u ljubavi prema prolaznim i nedostojnim stvarima. Bog na tom putu šalje čovjeku milost koja mu pomaže i olakšava (usp. Berđajev, 1982: 280). Sloboda i spasenje čovjeka imaju svoj početak u stvaranju čovjeka na sliku božju koja je Krist. Zbog nepravde i patnje u svijetu Ivan Karamazov govori bratu: „Ja mislim, ako vrag ne postoji nego ga je čovjek stvorio, da ga je stvorio na svoju sliku i

priliku.” (Dostojevski, 2016: 291). Spasenje, koje se shvaća kao oslobođenje za slobodu, nije samo oslobođenje od robovanja, nego i unutarnje ozdravljenje čovjeka. Sloboda darovana od Krista je sloboda za svijet, za drugog čovjeka, za ljubav, patnju i smrt (usp. Hranić, 1998: 378).

9. ZAKLJUČAK

Dostojevski se u svom posljednjem i najznačajnijem djelu bavio važnim životnim pitanjima koja muče svakog čovjeka. Problemi patnje u svijetu, ljudske slobode i postojanja Boga jedne su od glavnih tema ovoga romana. Ljudska je sloboda poprimila negativno značenje, shvaćena je kao teret koji čovjek ne može podnijeti. Inkvizitor smatra da prevelika briga u izboru između dobra i zla zadaje ljudima probleme te da, dok postoji Sloboda, ljudi neće moći ostvariti sreću. Da bi olakšao ljudima patnje koje su prouzrokovane slobodom i učinio ih sretnima, Veliki inkvizitor ograničava ljudsku slobodu na način da im ne ostavlja izbora u njihovim odlukama.

Česta razmišljanja o ovim temama vode Ivana Karamazova u zlo. Naime, on ubija svoga oca, ali ne direktno, nego neposredno preko Smerdjakova. To je zlo koje je Ivan naumio, a Smerdjakov počinio. Činjenica da se Ivan ne sjeća svoga nauma (tek kada mu Smerdjakov sve prizna) dovodi nas do zaključka da je završio pomračena uma. Njegova je greška opsesivno razmišljanje o slobodi koje je rezultiralo time da na kraju postane rob tih misli. Trebao se okrenuti pozitivnoj strani slobode i tu pronaći svoje oslobođenje od grijeha i zla. Na kraju romana Kropotkinova djeca pitaju Aljošu hoće li se vidjeti ponovno, na što im Aljoša daje odgovor kojemu se i sam Dostojevski nada: „Svakako ćemo ustati, svakako ćemo se vidjeti i veselo, radosno ispričati jedan drugome sve što je bilo.” (Dostojevski, 2016: 547) Mogućnost ispravnog djelovanja, oprosta i razumijevanja za Dostojevskog značilo je vjerovati u Boga.

10. LITERATURA

1. Armanini, A. (2003) *Dostojevski i volja za moć. (Jedno viđenje braće Karamazovih)*. Zagreb: CERES.
2. Augustin, A. (1998) *O slobodi volje*. Zagreb: Demetra.
3. Berđajev, N. (1982) *Ruska religijska filozofija i F. M. Dostojevski*. Beograd: Partizanska knjiga.
4. Coreth, E. (1998). „Smisao čovjekove slobode”, *Obnovljeni Život*, 53(4), str. 391-402. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/1536> (Datum pristupa: 8.9.2024.)
5. Crnković, Z. (2016) „Braća Karamazovi” (pogovor) u: Fjodor Mihajlovič Dostojevski: *Braća Karamazovi*. Split: Verbum. 549 – 560.
6. Dostojevski, F. M. (2016) *Braća Karamazovi*. Svezak I. Split: Verbum.
7. Dostojevski, F. M. (2016) *Braća Karamazovi*. Svezak II. Split: Verbum.
8. Drewermann, E. (2020). *I najmanji da mi bude bratom. (Dostojevski – pjesnik ljudskosti)* Zagreb: LITTERIS.
9. Haeffner, G. (2003) *Filozofska antropologija*. Zagreb: Naklada Breza.
10. Hranić, Đ. (1998). „Sloboda u Kristu“, *Bogoslovska smotra*, 68(3), str. 363-378. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/31689> (Datum pristupa: 12.9.2024.)
11. Jarak, V.-B. (1999.) *Dostojevski u ozračju Kristova čovjekoljublja*. Zagreb: TEOVIZIJA.
12. Loski, N. (1982) *Ruska religijska filozofija i F. M. Dostojevski*. Beograd: Partizanska knjiga.
13. Lukač, Đ. (1959) *Ruski realisti*. Sarajevo: Vaselin Masleša.
14. Müller-Lauter, V. (1986) *Dijalektika ideja Dostojevskog*. Beograd: KULTURA BEOGRAD.
15. Paternu, B. Estetika „dvaju ponora” u romanu „Braća Karamazovi”. *Mogućnosti: književnost, umjetnost, kulturni problemi*. 37 (1900), 5-6 ; str. 646 – 650.
16. Petrovič Grossman, L. (1959) „Dostojevski kao umjetnik” u: Aleksandar Flaker: *Ruska književna kritika*. Zagreb: Naprijed. 303 – 329.
17. Pobrić, E. (2020). „Srdžba Ivana Karamazova”, *Anafora*, VII(1), str. 25-55. Preuzeto: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v7i1.2> (Datum pristupa: 11.9.2024.)

18. Possenti, V. (1995) „Bog i zlo” u: Ante Vučković: *Bog i zlo*. Zadar: Hegelovo društvo. 115 – 185.
19. Sartre, J.-P. (1964). *Egzistencijalizam je humanizam*. Sarajevo: Veselin Masleša.
20. Stojanov, T. (2010). „Filozofski sistem Dostojevskog (pokušaj rekonstrukcije)”, *Diacovensia*, 18(1), str. 197-208. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/52094> (Datum pristupa: 8.9.2024.)
21. Šestov, L., Rozanov, V.V. (1982) *Ruska religijska filozofija i F. M. Dostojevski*. Beograd: Partizanska knjiga.
22. Užarević, J. (2021) „Treći u dijalogu” u. Jasmina Vojvodić: *Dvjesto godina Dostojevskog*. Zagreb: Disput.
23. Veljak, L. (2021). „O povijesti pojma slobode”, *Filozofska istraživanja*, 41(1), str. 5-18. <https://doi.org/10.21464/fi41101> (Datum pristupa: 9.9.2024.)